samt den relativt tidiga Vg 9 Leksbergs kyrkogård. I norska inskrifter förekommer den allmänt även under medeltiden.

Den variant av **u**-runan, med lågt ansatt bistav, som antages föreligga i B-inskriftens tredje runa, förekommer annorstädes men är sällsynt. Enstaka exempel, ehuru icke så extrema, finnas i Vg 61, 114, 157, 162, 175, 220. I norska inskrifter finnas också belägg på **u**-runan med mycket lågt ansatt bistav. Det kan noteras, att A-inskriftens **u**-runa har normal form. B-inskriftens tredje runa är således något osäker och därmed också innehållet i inskriften. Runföljden kan dock vara mansnamnet *Assurr*, som också förekommer i Vg 50, 92, 195, 217, eller *Asulfʀ*, känt från U 40, 175(?), 889, L 1057 från Gästrikland, DR 345 Skåne, eller *Asvaldr* Öl 40. Vad inskriften har tjänat för ändamål är ovisst liksom benstyckets funktion över huvud taget.

Ett litet träfragment (SHM inv.nr 27.600: MC 25) av vad som förmodats vara en stav till ett laggkärl och som påträffats $^{24}/_{2}$ 1967 i schaktningsjord från samma plats har på ena bredsidan några tunt skurna ritsar. Ingenting talar för att de skulle vara rester av runor.

243. S:t Peders sn, Lödöse, Spetalen 1:33, S:t Olovs kyrkoruin. Nu i Lödöse museum

Pl. 184

Litteratur: C. R. af Ugglas, Lödöse (1931), s. 419f.; H. Jungner, Anteckningar $^{8}/_{7}$ 1936 (ATA); H. Wideen, »Hospitalet» i Gamla Lödöse — en omprövning (i: Fornvännen 1950), s. 228.

Äldre avbildning: af Ugglas a.a.

En cylinderformad sten på en kvadratisk plint, som påträffades vid utgrävningarna i Lödöse 1919, är ristad med runor. Föremålet tillhör Göteborgs historiska museum, inv.nr Lödöse 1919: 515, men är deponerat i Lödöse museum.

Fyndet gjordes på 1,70 m djup bland byggnadsresterna av vad C. R. af Ugglas kallar »Hospitalet», »270 m från utg.p.», men som senare av H. Wideen betecknats som S:t Olovs kyrka. Närmare bestämt är fyndplatsen belägen omedelbart till höger innanför den ursprungliga sydportalen i S:t Olovs kyrka från äldre romansk tid. Fig. 359.

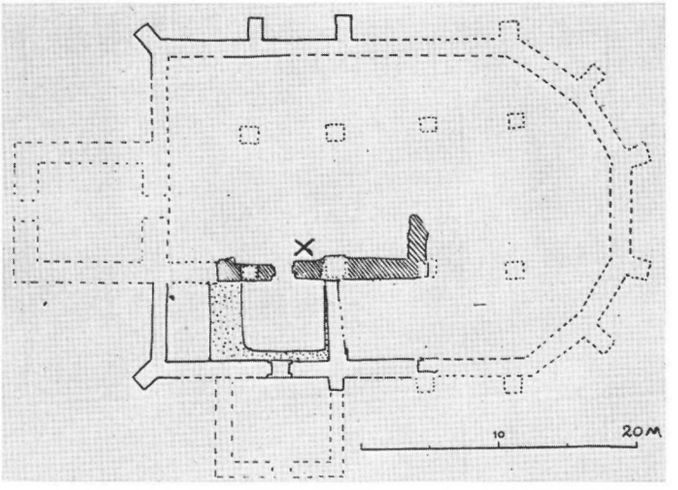

Fig. 359. H. Wideens plan av S:t Olovs kyrka i Lödöse (Fornvännen 1950, s. 229). Krysset utmärker fyndplatsen för Vg 243.

Föremålet består som nämnt av två delar, en kvadratisk plint (39 × 39 cm, höjd 18 cm), på vilken stod — i en grund fördjupning på dess översida — den låga, cylinderformade stenen (37 cm i diameter och 16 cm hög). Den sammanlagda höjden är alltså 34 cm. Materialet i båda är ljusgrå täljsten. Genom de båda delarna går en 2 cm bred, rund kanal, mynnande i en låg tratt av 15 cm diameter i cylinderns övre planyta och utlöpande i en triangulär upphuggning, gående tvärs igenom plintens undersida. Det är otvivelaktigt fråga om en utloppskanal för vatten, och af Ugglas finner det naturligast att i stenarna se understycket av en dopfunt (*Lödöse*, 1931, s. 419). Ett fragment av en liten täljstensskål med enkel, profilerad överkant (diameter 26 cm, höjd 12 cm, tjocklek 7 cm) funnen på ett djup av 2 m »ej särdeles långt därifrån» anser han möjligen ha haft samband med understycket ifråga, och i så fall kan enligt hans åsikt hela arrangemanget i stället ha utgjort ett vigvattenskärl. Armin Tuulse har muntligt uttalat som sin bestämda mening, att föremålet är underdelen till en dopfunt. Monica Rydbeck anser det troligt, att så är fallet. Några direkta paralleller finnas dock ej. För inskriftens tolkning saknar frågan praktisk betydelse.

Ungefär mitt på cylinderytan står mellan lätt ristade ramlinjer (snarast hjälplinjer) en runinskrift. Cylinderns omkrets är 115 cm men runbandet endast 93 cm långt, runinskriften 69 cm. Det innebär, att föremålet icke har ristning runt om, och att inskriften upptager endast något mer än hälften av stenens omkrets. Förmodligen har föremålet stått med den oristade delen vänd mot kyrkväggen, eventuellt i ett hörn. Runorna äro ristade med ett vasst föremål och c:a 5 cm höga. Inskriften är på det hela taget tydlig.

Inskrift:

þo͡rgel : na͡k͡tæga͡l : risti : ru͡nir : þeser : i : o͡la͡us : kiriki
5 10 15 20 25 30

»Torkel näktergal ristade dessa runor i Olovs kyrka.»

Till läsningen: Början och slutet av inskriften är grundare än det övriga; det förefaller som om ristaren på grund av föremålets placering har haft svårare att utföra sitt arbete i dessa partier. Före 1 **þ** finnas två grunda fördjupningar, troligen ej sk. I 1 **þ** utgår bst från huvudstavens ändar. R. 2 är binderuna **o͡r**; **o**-parten har ensidiga bistavar, **r**-bistaven har på mitten ej anslutning till hst. 3 **g** är stungen med en djup punkt. 4 **e** är stungen med ett litet tvärstreck. Sk efter 5 **l** är två djupa, tydliga punkter. 6 **n** har påfallande lång, ensidig bst. I 7 **a͡k** har **a**-parten kort bst; **k**-parten är icke stungen. 8 **t͡æ** är mycket tydlig. 9 **g** är tydligt stungen. Efter 10 **a͡l** finnas två tydliga punkter som sk. 11 **r** har vinklad bst, som på mitten ansluter till hst. 12 **i** är ej stungen. R. 14–16 och 29–30 ha bevarat röda färgspår. R. 15 har mitt på hst en fördjupning, som sannolikt är naturlig. I 16 **r** ansluter bst på mitten till hst liksom i 19 **r**, 24 **r**, 31 **r**. R. 18 är ej stungen; strax ovanför huvudstavens mitt finns en stor ojämn fördjupning. 20 **þ** har kort bst. 21 **e** och 23 **e** äro stungna med små runda punkter. Två små, runda fördjupningar framför och intill hst i 26 **o͡l** äro troligen avsedda som sk. 27 **a͡u** är icke stungen i **u**-parten; en högt i runan belägen, liten fördjupning förefaller naturlig. 28 **s** har på mitten en flagring. Båda punkterna i sk efter 28 **s** äro små och grunda. Ett litet ristat, latinskt kors vilar på runbandet ovanför 28 **s**. Efter 34 **i** finnas inga säkra spår av någon runa; på förhållandevis stort avstånd från 34 **i** finns dock en svagt ristad (repad?) linje, möjligen en påbörjad hst, dock knappast till en väntad **u**-runa, snarare då till en **o**-runa.

C. R. af Ugglas anför följande läsning, som »tidigast gjorts av docenten I. Lindqvist, Lund», och »senare godhetsfullt granskats av prof. N. Beckman, Göteborg, och prof. B. Nerman, Stockholm» (a.a. s. 422): **þo͡rgel : næta͡ga͡l : risti : ru͡nir : þisir : i o͡lus : kiriki**. — H. Jungners läsning överensstämmer med min.

þo͡rgel avser väl snarast det vanliga mansnamnet *Porkell*. Anledningen till **g**-runan kan vara ljudlagsenlig övergång av *k* till *gh* i trycksvag stavelse. Alternativt kan **g**-runan bero på attraktion till ett annat vanligt mansnamn, *Þorgils*, eventuellt under inverkan av den latinska formen *Thorgillus*. En sådan tydning av andra liknande belägg ger I. Modeer i uppsatsen *Fornsvenska personnamn i en regestsamling* (i: *Personnamn från medeltid och 1500-tal = Anthroponymica Suecana* 2, 1957), s. 15f.

Tillnamnet *naktergal(e)* m. 'näktergal', utan avledning bildat av djurnamnet (se E. Hellquists förteckning

av sådana namn i *Xenia Lideniana*, 1912, s. 97), finns belagt i mlt. och fda. (inkl. skånska) källor. Flertalet danska belägg är från slutet av 1400-talet. De äldsta säkra, danska beläggen från 1483 och 1486 avse en och samma person *Bundie* (*Bunde*) *Nachtegal;* från 1487 är belägget *Henric Nacthergale*. I sin latinska form (*philomela*) förekommer det troligen redan i ett belägg från 1303, *Petro Philomene* (*DGP* II, sp. 763). Ett ännu tidigare, mlt. exempel är *thydemannus nahtegale sartor* 1281 (se Helene Brockmüller, *Die Rostocker Personennamen bis 1304*, 1933, s. 97). Det är till sitt ursprung tyskt eller i varje fall västgermanskt. Genom den kontinuerliga handeln med en rad nordtyska hamnstäder, framför allt Lübeck, men även Rostock, Wismar och Stralsund, som inleddes på 1200-talet och blomstrade på 1300-talet, mottog Lödöse ett tyskt befolkningstillskott, vilket tydligt spåras i namnskicket (W. Koppe, *Lübeck und Lödöse im 14. Jahrhundert*, Göteborgs K. Vet. o. Vitt.samh. Handl. 5:e följden, Ser. A, Bd 4: 1, 1934).

Genom inskriften säges föremålet uttryckligen ha haft sin plats i S:t Olovs kyrka, den ena av Lödöses två församlingskyrkor under äldre medeltiden. Det lilla ristade korstecknet i anslutning till namnet på kyrkans skyddspatron är en fyndig markering av Olovs egenskap av helgon. Beteckningssättet erinrar om träkalendrarnas.

Inskriften utgör en självständig sats. Uttrycket »dessa runor» kan givetvis avse inskriftens egen runföljd. Men man frågar sig, om det inte innehållsmässigt vore naturligare, att uttrycket åsyftade en föregående text, som i så fall har gått förlorad med föremålets överdel.

Runornas former äro i flera fall av avancerad typ. 1 **þ** har lång bistav. Frekvensen av binderunor är rikhaltig. Denna grafiska förkortningsmetod blomstrar på 1200-talet, i synnerhet under århundradets senare hälft, men förekommer sporadiskt både före och efter denna tid. Vokalbortfallet i **nakt͡æg͡al** liksom vokalöppningen i **þeser** äro relativt unga språkdrag, som efter vedertaget sätt att se generellt skulle förlägga inskriften till yngre fornsvensk tid (efter 1375) men som på västsvenskt område mycket väl kunna tänkas uppträda tidigare. C. R. af Ugglas beklagar att på runologisk väg intet kan slutas av inskriften för föremålets datering (a.a. s. 422): »Prof. [N.] Beckman har haft vänligheten att på förfrågan meddela, att för närvarande intet kan sägas om inskriftens ålder, mer än att den måste vara förhållandevis sen.» af Ugglas anser det dock »vara möjligt att draga vissa slutsatser ur dess innehåll och komma till en viss precisering av tillkomsttiden», nämligen omkring 1250. Hans slutsatser bygga på felaktiga bebyggelsearkeologiska grunder, men dateringen är fördenskull icke alldeles orimlig. Dock torde inskriften som sådan bättre passa in i 1200-talets senare hälft.

Kullings härad

Alingsås

Av rektor S. Welin erhöll H. Jungner år 1937 följande uppgift, som under rubriken »*Alingsås*» återfinnes i den senares efterlämnade anteckningar (ATA): »Rektor G. A. Bohlin hade en slev med runor, troligen norsk. Möjligen hos änkan, obekant var hon bor.»

Föremålet, som ej vidare spårats, beskrives av L. Fr. Läffler i *Stockholms Dagblad* den $^{25}/_{2}$ 1896 som »en liten slef, förfärdigad af masurbjörk och försedd med runinskrift ... i Vestergötland inköpt af en antiqvitetshandlande och nu ... i adjunkten G. A. Bohlins i Lidköping ego. Den härrör troligen från Norge, der dylika slefvar ännu stundom förekomma i Gudbrandsdalen, och har sannolikt förfärdigats i slutet af 1500-talet. Skaftet och sjelfva den nästan halfsferiska, ganska djupa slefven bilda ett enda stycke omkring 35 cm. långt. Det förra är försedt med enkla ornament. Den senare, som är öfverdragen med fernissa, har den inramade runinskriften löpande ytterst längs mynningsranden. Runorna följa på hvarandra utan skiljetecken eller ordafdelning samt förete i det närmaste de former, som medeltidens yngsta runalfabet uppvisa. Inskriften lyder, efter professor Noreens läsning, sålunda: *For thi ieg lithen er skal ingen mig forttenke*, d.v.s. *för det jag liten är, skall ingen mig förtänka* eller *tänka illa om mig*.»

244. Hemsjö sn, gamla kyrkan. Nu i Statens historiska museum

Pl. 185

Litteratur: Kyrkoinventarium 1829 (ATA); N. G. Djurklou, Brev t. B. E. Hildebrand $^{2}/_{10}$ 1868 (SHM inv.bil.), Antiqvitetsintendentens berättelse 1868, s. 149 (ATA); V. O. Sandén, Skrivelse t. Djurklou $^{21}/_{9}$ 1868 (inv.bil.), t. Riksantikvarien $^{26}/_{10}$ 1868 (inv.bil.); O. v. Friesen, Anteckningar 1916 (i: Anteckn.bok 7, s. 13, UUB); E. Fryklund i J. Roosval, Dopfuntar i Statens historiska museum (1917), s. 68; E. Dahlström, Naturminnesmärken och fornminnen i Alingsåstrakten (1926), s. 53; K. Tinnberg, Skrivelse t. Riksantikvarien $^{27}/_{1}$ 1930 (ATA); C. R. af Ugglas, PM $^{12}/_{2}$ 1930 (ATA); H. Jungner, Anteckningar $^{3}/_{5}$, $^{11}/_{6}$, $^{12}/_{6}$, $^{15}/_{6}$, $^{5}/_{8}$ 1937 (ATA); F. Wildte, En själamässolängd från Västergötland (i VFT 5: 4–5, 1947–48), s. 84f., Hemsjö (1954), s. 104; Handl. (ang. foten) 1951, 1952, 1964, 1965 i ATA; E. Svärdström, Hemsjöfuntens runinskrift (i Fornvännen 1962, s. 102f.); S.-A. Hallbäck, Medeltida dopfuntar i Älvsborgs läns norra västgötadel (i: VFT 6: 3–4, 1963), s. 146f.

Äldre avbildningar: Djurklou, teckning i brevet $^{2}/_{10}$ 1868, teckning i berättelsen 1868, fig. 65; S. Anjou, teckning (ATA); Fryklund a.a.; Svärdström a.a.; Hallbäck a.a.

Den nuvarande kyrkan i Hemsjö byggdes år 1859. Tidigare ägde församlingen en träkyrka från år 1700, belägen på en plats mitt i den gamla kyrkbyn vid södra änden av Bysjön, ca 1 km i nordöstlig riktning från den nuvarande. Sjöns namn har tidigare varit Hemsjön. Ett flertal bevarade medeltida inventarier talar för att i Hemsjö har funnits en kyrka redan under tidig medeltid, en företrädare till den nämnda träkyrkan. Bland dessa inventarier märkes en dopfunt, som nu förvaras i Statens historiska museum under inv.nr 3986. Cuppan bär en runinskrift.

Kyrkoinventariet 1829 upptar en »dopfunt af grå sten». Inskriften omnämnes icke. I tidigare inventarier finns själva dopfunten icke ens noterad, endast dess »Funtskåhl af ten» (1711, 1760, 1817). År 1868 besöktes emellertid gamla kyrkplatsen av N. G. Djurklou, som fann den försmådda dopfuntscuppan liggande kullstjälpt på kyrkogården. Hur länge den hade legat här, vet man icke. Troligen hade den hamnat på kyrkogården, då den gamla kyrkan övergavs 1859. Djurklou avritade cuppan, fig. 360, och beskrev den: »På gamla kyrkogården träffades en gammal dopfunt med runor, ehuru runraden är till det mesta oläslig. Hvad som nu kunde